

7 הסביבה האופרטיבית: המחשת יכולת התקיפה המדויקת של הציור הרדיקלי-שיעי

איתי ברון ואיתי שפירא

המלצות למדיניות

לסכם ולתקצב תוכנית רב-שנתית לצה"ל; להיערך למלחמה רב-זירתית; לסגור פערי ציפיות בציבור באשר למאפייניה של המלחמה ולתוצאותיה; להעמיק את הדיון על הכרעה וניצחון בעידן הנוכחי

תמונת המצב

עלייה ביכולת לפגוע, מזירות שונות, בתשתיות לאומיות בישראל ובמרכיבי פעולה הגנתיים והתקפיים של צה"ל באמצעות נשק מדויק, מערכות הגנה אווירית ימית מתקדמות ויכולות סייבר משתכללות

מבוא

הסביבה האופרטיבית המורכבת והמאתגרת שבה מפעילה ישראל את כוחה הצבאי (ואמצעים נוספים) היא תוצאה של שורת התפתחויות טכנולוגיות, צבאיות, חברתיות ופוליטיות השלובות זו בזו. התפתחויות אלו, שאירעו בעשורים האחרונים, כוללות: שינויים עמוקים וגלובליים במאפייני תופעת המלחמה; שינויים גיאואסטרטגיים במזרח התיכון, שרובם קשורים בהשלכות של הטלטלה האזורית והאירועים שהתרחשו במסגרתה (ובכלל זה הגעת כוחות צבא של המעצמות לאזור); שינויים מהותיים בתפיסת ההפעלה ובאמצעי הלחימה של אויבי ישראל, בעיקר מהציר הרדיקלי-שיעי; שינויים באופן הפעלת הכוח הצבאי הישראלי, המתבטאים בעיקר בעדיפות הניתנת להפעלת כוח אש (על בסיס מודיעין מדויק) על פני כוחות יבשה מתמרנים; והשלכות של מהפכת המידע המטלטלת את העולם ואת הממסדים הצבאיים.

במהלך שנת 2019 בלטו מספר אירועים ברובד האופרטיבי, המשקפים תהליכי עומק שקשורים בבניין הכוח של אויבי ישראל ובתפיסתם בדבר אופן הפעלת הכוח הצבאי:

■ מתקפת טילי השיוט וכלי הטיס הבלתי מאוישים (כטב"מים) המדויקים של איראן על מתקני הנפט בערב הסעודית בספטמבר 2019, שהמחישה הן את התעוזה האיראנית והן את ההתפתחויות שחלו ביכולת התקיפה המדויקת של הגורמים השייכים לציר הרדיקלי-שיעי.

■ שני אירועי הסלמה מול רצועת עזה, שבמהלכם שוגרו רקטות רבות מאוד לשטח ישראל, המחישו את היכולת של ארגוני הטרור ברצועה לפגוע באורח החיים של העורף הישראלי. באירוע במאי, שבו שוגרו כ-700 רקטות, נהרגו ארבעה ישראלים מפגיעת רקטות ומטיל נגד-טנקים ששוגרו על ידי חמאס. באירוע זה תקפה ישראל מהאוויר מכלול סייבר, בתגובה למתקפת סייבר של חמאס. באירוע בנובמבר, שבו שוגרו כ-450 רקטות, הצליח הג'האד האסלאמי לשתק למשך כיממה את מהלך החיים בגוש דן, עקב התרעות שניתנו לאוכלוסייה לאחר חיסול בכיר הארגון על ידי ישראל. באירועים אלו נעשה שימוש גם ברקטות עתירות משקל, שנזקן אמור להיות גדול במידה משמעותית מזה של רקטות רגילות.

■ שיגור טילים נגד טנקים של חזבאללה לעבר רכב ומוצב של צה"ל בגבול הצפון (ללא נפגעים), בעקבות תקיפה ישראלית על כוח רחפנים איראני ותקיפה נוספת של רכיב ב"פרויקט הדיוק" של חזבאללה, שיוחסה לישראל. האירוע המחיש את הסיכונים להסלמה בגבול הצפון, את יכולתו של חזבאללה להתארגן במהירות יחסית למבצע התקפי באמצעים "פשוטים", וכן את מקומם הנוכחי של הרחפנים כאמצעי לחימה התקפיים.

■ המבצע הישראלי שהחל בסוף שנת 2018, לנטרול מנהרות התקפיות שבנה חזבאללה לאורך גבול לבנון. המבצע חשף את החשיבות שמייחס חזבאללה, בדומה לחמאס, להחדרת כמות גדולה של לוחמים לשטחנו בתחילת עימות.

תפיסת ההפעלה של הציר הרדיקלי-שיעי

בשנים האחרונות בולט מקומם של חזבאללה וחמאס, הנתמכים על ידי איראן, כאויבים מרכזיים בעלי יכולות צבאיות ניכרות, שכלפיהם מפעילה ישראל את כוחה הצבאי. לדפוסים הלחימה של ארגונים אלו (וגורמים נוספים) יש מכנה משותף והם נובעים מרעיונות אסטרטגיים ואופרטיביים דומים, שהתגבשו אצל גורמים שונים "בצד השני של הגבעה" בעשורים האחרונים. בבסיסם עומדת הכרה עמוקה בעליונות הצבאית-טכנולוגית של ישראל, אך גם הערכה שניתן לקזז עליונות זו באמצעות פגיעה בנקודות התורפה של ישראל: הרגישות לאבדות; חוסר היכולת להתמודד עם מלחמה ממושכת; והמגבלות הנובעות מהעדיפות שניתנת להפעלת הכוח האווירי של ישראל, תוך רתיעה מתמרון קרקעי.

תפיסה זו, שהלכה והשתכללה עם השנים, הדגישה את הצורך של ארגונים אלו לשפר את יכולת ספיגתם והישרדותם במטרה לאפשר להם אורך נשימה, ולשמר את כוחם הצבאי מול יכולות התקיפה של ישראל; את הצורך לבסס יכולת הרתעה אמינה, בראש ובראשונה כדי למנוע עימות רחב-היקף שבו אינם רוצים; ואת רעיון ההתשה כמפתח לניצחון, עקב הרגישות הישראלית למלחמה ממושכת ולאבדות. תפיסה זו היא שהובילה את הארגונים הללו (וגורמים נוספים השותפים לה כולל מדינות כמו איראן וסוריה) להצטיידות המסיבית בנשק בליסטי (טילים ורקטות) ובטילים מתקדמים נגד טנקים ונגד מטוסים; לרכש ופיתוח של מערכות הגנה אווירית מתקדמות; לאימוץ שיטות לחימה המדגישות הסתרה, מיגון, פיזור של הכוחות הלוחמים, הקטנת החתימה שלהם והסתתרות בתוך סביבה אזרחית ומתקנים אזרחיים; ואף למאמצי ההצטיידות של מדינות כמו איראן וסוריה בנשק כימי וגרעיני.

US Government / DigitalGlobe

תצלום של הפגיעות המדויקות במתקן הנפט בערב הסעודית לאחר התקיפה האיראנית שם בספטמבר 2019. שלב חדש ביכולות ובתעוזה האיראנית.

מתפיסת ניצחון המבוססת על התשת האוכלוסית בישראל לתפיסה שונה המבקשת לפגוע, מזירות שונות, גם בתשתיות לאומיות בישראל וביכולות צבאיות חיוניות, כדי להוציא את המערכת הישראלית משיווי משקלה ולהביא לערעורה

העימותים מאז מלחמת לבנון השנייה (2006) המחישו לאויביה של ישראל כי תפיסה זו הגיעה, במובנים רבים, למבוי סתום. היא אומנם הצליחה לייצר הרתעה מול ישראל והובילה לחוסר היכולת של ישראל להכריע אותם באופן ברור וחד-משמעי. ואולם, תוצאות העימותים שבהם הפעילה ישראל את כוחה הצבאי בעוצמה גבוהה היו קשות לאויביה ושיקפו את מגבלותיה של התפיסה שבה בחרו ושל האמצעים שעמדו לרשותם למימושה. תוצאות אלו היו חלק מהגורמים שהובילו לחיזוק ההרתעה הישראלית ולתקופות השקט הארוכות הן בגבול לבנון (מאז מלחמת לבנון השנייה) והן בגבול עזה (בשלוש וחצי השנים שלאחר מבצע 'צוק איתן', ובמידה רבה גם אחריהן).

השנים האחרונות משקפות ניסיון של אויבי ישראל לגבש ולממש תפיסת לחימה משופרת ומעודכנת באמצעות מרכיבים נוספים: הגדלה נוספת של כמויות הרקטות והטילים, הן כדי לשפר את יכולת השרידות שלהם והן כדי להרוות את מערכות ההגנה האווירית הישראלית; הצטיידות ברקטות ובטילים בעלי יכולת דיוק גבוהה, שיכולים לפגוע בנקודות התורפה האזרחיות (חשמל, גז ותשתיות לאומיות אחרות) והצבאיות (בסיסי חיל האוויר ומפקדות צבאיות) בישראל; הצטיידות ברחפנים ובכלי

טיס בלתי מאוישים אחרים, גם הם לצורך פגיעה מדויקת; הצטיידות באמצעי הגנה אווירית משופרים במטרה לנטרל את השפעת חיל האוויר, שלתפקידו המרכזי בתפיסת הלחימה הישראלית הם מודעים היטב; שיפורים במערכי הגנת החופים והלחימה הימית; פיתוח יכולות בממד הסייבר; ותוכניות להפעיל כוחות קרקעיים בשטחנו, בין השאר תוך שימוש במנהרות התקפיות (שחלקן נחשפו ונוטרלו השנה), לשיבוש יכולת הפעולה ההתקפית וההגנתית של צה"ל ולהגברת הפגיעה בכושר העמידה של העורף.

מאמצי בניין כוח אלו קשורים כנראה בשינוי יסודי יותר שמתחולל במחשבה הצבאית של הגורמים המזוהים עם הציר הרדיקלי-שיעי. שינוי זה מוביל אותם מתפיסת ניצחון המבוססת על התשת האוכלוסית בישראל ("ניצחון באמצעות אי-הפסד") לתפיסה שונה המבקשת לפגוע, מזירות שונות, גם בתשתיות לאומיות בישראל וביכולות צבאיות חיוניות, כדי להוציא את המערכת הישראלית משיווי משקלה ולהביא לערעורה.

דמותה של המלחמה הבאה

הזירה שבה תפיסה כזאת יכולה לבוא לידי ביטוי באופן המובהק ביותר היא הזירה הצפונית - שבה על צה"ל להיערך לשני מתארים עיקריים: "מלחמת לבנון השלישית" רק עם חזבאללה בלבנון, שתהיה עצימה והרסנית בהרבה ממלחמת לבנון השנייה; ו"מלחמת הצפון הראשונה" עם חזבאללה בלבנון, אך גם עם כוחות בסוריה ובעיראק, ואולי גם באיראן ובזירות נוספות. התרחיש הרב-זירתי של "מלחמת הצפון הראשונה" יכול לכלול גם עימות מול גורמי הכוח ברצועת עזה.

בשני המתארים צפויה ישראל להתמודד עם ירי מסיבי של טילי קרקע-קרקע לעורף, שמקצתם מדויקים וחלקם יצליח לחדור את מערכות ההגנה האווירית; עם תקיפות של כלי טיס בלתי מאוישים ורחפנים על העורף; עם חדירת כוחות קרקעיים לשטח ישראל בהיקף של אלפי לוחמים; ועם מתקפה תודעתית רחבה לערעור כושר העמידה של הציבור והאמון שלו בהנהגה המדינית והצבאית. המרכיב ההתקפי של צה"ל - ביבשה, באוויר ובמים - ייתקל במערכות הגנה אווירית וימית משתכללות ובמערכי הגנה קרקעיים מורכבים, הכוללים גם שימוש בתווך תת-קרקעי ובטילים מתקדמים נגד טנקים.

במלחמה כזאת תיתכן אפוא פגיעה משמעותית ביכולות בסיסיות של צה"ל כדוגמת חיל האוויר, ההגנה האווירית, המודיעין, הלוגיסטיקה ומערך הגיוס. במקביל, תיתכן גם פגיעה בתשתיות לאומיות חיוניות וגרימת הרס והרג במרכזי הערים.

השינויים בצה"ל והדין על 'הכרעה' ו'ניצחון'

בעשורים האחרונים חלו גם שינויים בתפיסת ההפעלה של צה"ל ובחשיבה הישראלית על נושא המלחמה. מאז שנות התשעים של המאה הקודמת נותנת ישראל עדיפות להפעלת כוח האש שלה על פני הפעלת כוחות היבשה. עניין זה נעשה ברור מאוד במלחמת לבנון השנייה, שבה העדיפה ישראל להפעיל את כוח האש שלה והייתה הססנית מאוד בהפעלת כוחות היבשה המתמרנים. במבצעים בעזה ('עופרת יצוקה' בסוף 2008 ו'צוק איתן' בשנת 2014) אומנם הופעלו כוחות היבשה, אבל גם אופן הפעלתם שיקף למעשה מגמה זו.

לתהליך זה יש כמה סיבות והוא קשור גם באפשרויות חדשות שיצרה הטכנולוגיה. עם זאת, הגורמים העיקריים שהובילו לתהליך זה היו כנראה האילוצים החברתיים והפוליטיים כפי שהתפתחו בעשורים האחרונים, ובעיקר השינוי שחל ביחסה של החברה הישראלית למלחמה ולמחירה.

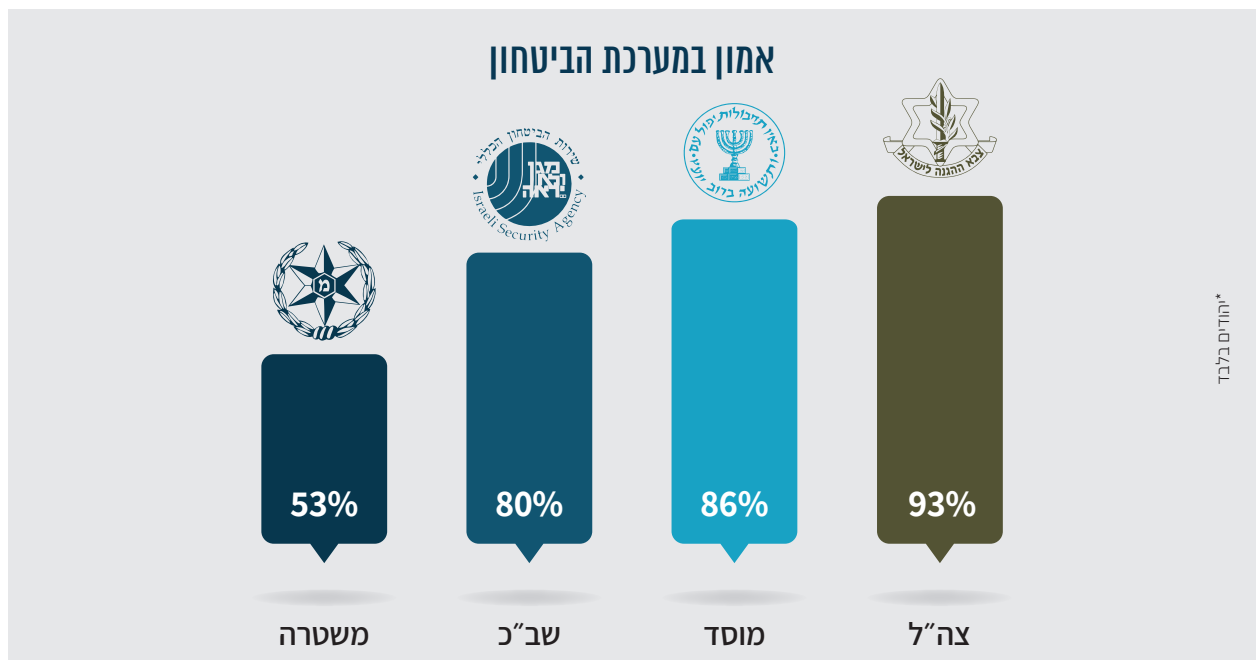
צה"ל מנהל כבר כמה עשורים דיון בשאלות הקשורות למשמעותם העדכנית של המושגים 'הכרעה' ו'ניצחון', ובעניין האופן שבו ניתן לממשם בעת הנוכחית באמצעות תפיסת הפעלה מעודכנת. בבסיס הדיונים עומדת השאלה האם ההכרעה הברורה והחד-משמעית, שאפיינה לכאורה את מלחמות העבר, אפשרית במלחמות מהסוג הנוכחי. אסטרטגיית צה"ל (2018) וכיווני הפעולה המוצהרים של הרמטכ"ל רב-אלוף אביב כוכבי ("צבא קטלני, יעיל וחדשני") משיבים על כך בצדק רב – בחיוב. הם מתארים את תפיסת ההפעלה העדכנית למלחמה כמבוססת על מהלומה רב-ממדית קטלנית, המשלבת בו-זמנית אש מדויקת (נגד אלפי מטורות מתוכננות ומזדמנות) ותמרון יבשתי, מהיר וגמיש, האמור לחדור לשטח האויב, לעבר יעדים הנתפסים על ידו כבעלי ערך, ולהביא לתבוסתו.

טקסטים דומים נכתבו גם בעבר אבל בפועל, בכל העימותים האחרונים העדיפה ישראל כאמור להפעיל בעיקר את כוח האש שלה באמצעות חיל האוויר והארטילריה. דגש זה הניתן להפעלת כוח האש (על בסיס מודיעין מדויק) הוא נכון, אך ברור לגמרי שלצה"ל נדרשת גם יכולת תמרון משמעותית האמורה להוות מרכיב מרכזי בהכרעת האויב במקרה של מלחמה. בתוכנית הרב-שנתית החדשה של צה"ל יש אפוא לוודא שבידי הצבא יש אכן יכולת מעשית כזאת, הרלוונטית מול אויבים כגון חזבאללה וחמאס, ויכולת להתמודד עם תהליך מתמשך לאורך שנים, שבו גוברים האילוצים החברתיים והפוליטיים על הפעלת הכוח הצבאי.

החשיבה על הכרעה וניצחון צריכה לשקלל גם מרכיבים לאומיים (אזרחיים וכלכליים) ולמצות טכנולוגיות מתקדמות (סייבר ובינה מלאכותית) במגננה ובמתקפה.

אמון הציבור בצה"ל

לציבור בישראל יש עדיין אמון רב מאוד בצבא ובמערכת הביטחון. רמת האמון של הציבור הישראלי בצה"ל גבוהה במיוחד בנושאים שנתפסים כמקצועיים ומבצעיים (כדוגמת ההיערכות ללחימה). הציבור חלוק בדעתו ביחסו לצה"ל, ומוטרד ממצבו כאשר מדובר בעניינים הקשורים במחלוקות ערכיות ואידיאולוגיות כדוגמת שירות המילואים, שירות נשים, סוגיות דת וצבא, נושאים ארגוניים ותקציביים ואפילו הוראות הפתיחה באש. לנוכח מאפייני התקופה הנוכחית והעצמת הוויכוחים האידיאולוגיים והפוליטיים בחברה הישראלית, נוצר קושי להבחין בין סוגיות מקצועיות-מבצעיות לבין סוגיות ערכיות, אידיאולוגיות ואפילו פוליטיות. קושי זה עלול לפגוע באמון הכולל של הציבור בצה"ל.

ממצאים מתוך מדד הביטחון הלאומי

אתגר אחר לאמון הציבור יכול להיות קשור לתוצאותיו של עימות צבאי רחב-היקף. הדימוי של ניצחון ברור וחד-משמעי במלחמת בזק קצרה הצליח לשרוד בממד הזמן, והדבר עדיין משפיע מאוד על האופן שבו שופט הציבור הישראלי את המלחמה ואת תוצאותיה. מצב עניינים זה מוביל לכך שלמורכבות ולאתגרים של העימותים הנוכחיים מצטרף גם תסכול מתמשך מהפער הברור שבין דימוי זה לתוצאות בפועל. המאפיינים של העימותים העתידיים עלולים להחריף את הפער הזה.

הציבור הישראלי מבין שבמלחמה יהיו נפגעים בקרב החיילים וגם בעורף, אבל ספק אם הוא ערוך כיום מבחינה תודעתית למציאות של הרס רב-ממדים מתמשך בערים. בהקשר זה נראה שפגיעת מספר רב יחסית של רקטות וטילים בעלי ראש נפץ כבד במרכזי האוכלוסייה עלולה להביא לפגיעה קשה וארוכת טווח בתחושת הביטחון של הציבור הישראלי ובחוסנו.

סיכום

המשמעות העיקרית מניתוח השינויים בסביבה האופרטיבית והמענה הצה"לי מולם היא הצורך הדחוף לסכם תוכנית רב-שנתית חדשה לצה"ל שתחליף (כנראה באיחור, עקב המשבר הפוליטי) את תוכנית "גדעון" החל משנת 2020. תוכנית כזאת צריכה להיות מאושרת על ידי הממשלה, כולל תקציב רב-שנתי.

כמו כן עולה הצורך להיערך, הן בהיבטים הקשורים להפעלת הכוח והן בהיבטים הקשורים לבניין הכוח, למלחמה רב-זירתית כתרשי ייחוס עיקרי. תרשיש כזה מעצים את הצורך לסגור פערים בציבור באשר למשמעויותיה של המלחמה בעידן הנוכחי ותוצאותיה האפשריות. הוא גם מחייב להעמיק את הדיון על המשמעות העדכנית של המושגים 'הכרעה' ו'ניצחון' והדרך להשיגם במלחמה מסוג זה. ה'הכרעה' באמצעות מהלך צבאי מוחץ להבסת האויב לא עברה מהעולם וצה"ל עלול להידרש לממשה. לכן, לצד המשך הדגש הנכון שניתן להפעלה רחבת היקף של כוח האש על בסיס מודיעין מדויק, יש לוודא שלצה"ל יש גם יכולת תמרון היכולה להתמודד עם השינויים במאפייני המלחמה, עם צורת הפעולה הנוכחית של האויבים ועם השינויים בחברה הישראלית וביחסה למלחמה ולמחירה.

נטרול המנהרות ההתקפיות של חזבאללה בגבול לבנון (דצמבר 2018). המחשת המוטיבציה להחדיר כוחות לשטחנו והחשיבות של פעילות יזומה לחשיפת יכולות האויב ותוכניתיו.